7

ଗୁପ୍ତବଂଶ (ଖ୍ରୀ:ଅ:୩୦୦-ଖ୍ରୀ:ଅ:୭୫୦)

କୁଶାଣ ବଂଶର ପତନ ପରେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଗୁପ୍ତବଂଶ ନାମକ ଏକ ନୂତନ ରାଜବଂଶର ଉତ୍‌ଥାନ ହେଲା । ଏହି ବଂଶର ଶାସକମାନେ ସମଗ୍ର ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଏକ ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ତତ୍‌କାଳୀନ ସମୟ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତି ସେମାନଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ସେମାନେ ମଧ୍ୟଭାରତ ତଥା ବିହାରରେ ଥିବା ଲୁହାପଥର ଖଣିର ସଦୁପଯୋଗ କରିଥିଲେ । ଗୁପ୍ତ ଯୁଗ ମଧ୍ୟ କଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍କର୍ଷତା ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଥିଲା । ଗୁପ୍ତ ଶାସକ ମାନେ ୫୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପତନ ପରେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ କେତେକ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍‌ଥାନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହିପରି ୫୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୭୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଚାଲୁକ୍ୟ ଏବଂ ପଲ୍ଲବମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରଧାନ ରାଜବଂଶର ଉତ୍‌ଥାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା ।

OBJECTIVES - ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ବିଷୟ ଅଧ୍ୟୟନ କଲାପରେ ଆମେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟ ଉପରେ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା ।

- ଗୁପ୍ତବଂଶ ଉତ୍‌ଥାନର କାରଣ ଏବଂ ଗୁପ୍ତ ଶାସକମାନଙ୍କର କୃତିତ୍ୱ ।
- ଗୁପ୍ତବଂଶର ପତନପରେ ନୂତନ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ଉତ୍‌ଥାନ ।
- ଗୁପ୍ତଶାସନ ତଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶାସନର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।
- ଖ୍ରୀ:ଅ:୩୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ:ଅ: ୭୫୦ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ।
- ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପୁନଃଉଦ୍ଧାର ଏବଂ ପୌରାଣିକ ଧର୍ମର ଉତ୍‌ଥାନ ।
- କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଧାରକରି ହୋଇଥିବା ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶ ।
- ବିଜ୍ଞାନ ଓ କାରିଗରି ବିଦ୍ୟାର ଉନ୍ନତି ।

7.1 POLITICAL HISTORY - ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସ

ଗୁପ୍ତବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଥିଲେ ଶ୍ରୀଗୁପ୍ତ । ସେ ବୈଶ୍ୟ ଜାତିର ଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଘଟୋତ୍କଚ ଗୁପ୍ତ ମହାରାଜା ଉପାଧି ଧାରଣ କରି ଏକ ଛୋଟ ରାଜ୍ୟରେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ।

(a) Chandragupta 1- ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ

ଗୁପ୍ତବଂଶର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଥିଲେ ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ । ସେ ୩୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୩୩୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ସମୟରୁ ଏକ୍ ନୂତନ ଅବ୍ଦର ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । ତାହା ଗୁପ୍ତାବ୍ଦ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ନିଜକୁ ମହାରାଜାଧିରାଜ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲିଚ୍ଛବୀ ବଂଶର ରାଜକନ୍ୟା କୁମାରଦେବୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ।

ଟିପ୍ପଣୀ

ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରାରେ ଏହି ବୈବାହିକ ଘଟଣାର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ଗୁପ୍ତବଂଶର ଶକ୍ତି ଓ ସମ୍ମାନ ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମଗଧ (ବିହାର), ସକେତ (ଆଧୁନିକ ଅଯୋଧ୍ୟା) ଏବଂ ପ୍ରୟାଗ (ଆଧୁନିକ ଆଲ୍ଲାହାବାଦ) ଅଞ୍ଚଳ ଉପରେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ପାଟଳୀପୁତ୍ର (ଆଧୁନିକ ପାଟଣା)ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 7.1 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଗୁପ୍ତବଂଶର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା କିଏ ।

   ____

2. କେଉଁ ଦୁଇଟି ପାର୍ଥିବ ସୁବିଧା ଗୁପ୍ତମାନଙ୍କୁ ଏକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକରିବା ଦିଗରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲ ।

   ____

3. ଲିଚ୍ଛବୀମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କରର ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ କିପରି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ?

   ____

(b) Samudragupta - ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ

ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ତଥା ପୁତ୍ର ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ୩୩୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ୩୭୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଏକ ରାଜ୍ୟଜୟ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କଳେବର ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲେ । ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ କୃତିତ୍ୱଗୁଡିକ ଏକ ଶିଳାଲେଖ ବା ପ୍ରଶସ୍ତିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ରାଜକବି ହରିଶେଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଏହା ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ଆଲ୍ଲାହାବାଦଠାରେ ଏହି ଶିଳାଲେଖଟି ଖୋଦିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଶିଳାଲେଖରେ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟଜୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ମିଳେ । ସେ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ଜୟକରିବା ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ ।

ଗଙ୍ଗା ଓ ଯମୁନା ନଦୀର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଦୋଆବ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଅଧିକାର କରିବା ପାଇଁ ସେ ସେଠାରେ ଶାସନ କରୁଥିବା ନାଗବଂଶର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳକୁ ସେ ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ମିଶାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏହାପରେ ଭାରତର କେନ୍ଦ୍ରାଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଜଙ୍ଗଲରାଜ୍ୟ ବା ଆଟବୀକରାଜ୍ୟଗୁଡିକୁ ଜୟ କରିଥିଲେ । ଏହି ରାଜ୍ୟଗୁଡିକର ଏକ ପ୍ରଧାନ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା ଏହାର ଅବସ୍ଥିତି, ଦକ୍ଷିଣଭାରତକୁ ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଲା । ଏହି ପଥଦେଇ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଯାତ୍ରା କରି ପୂର୍ବ ଉପକୂଳରେ ଥିବା ୧୨ଟି ରାଜ୍ୟର ରାଜାଙ୍କୁପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଚେନ୍ନାଇ ନିକଟସ୍ଥ କାଞ୍ଚିରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଏହି ବିଜିତ ରାଜ୍ୟଗୁଡିକୁ ନିଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ମିଶାଇ ନ ଥିଲେ । ଏହି ରାଜାମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସିଂହାସନରେ ପୁନଃ ଅବସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ । ସେ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ପାଇଁ ଏହି ପ୍ରକାର ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କାରଣ ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ରହି ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶାସନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । କୃତଜ୍ଞତା ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଶାସକମାନେ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ କର ଓ ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ।

ଆଲ୍ଲାହାବାଦ ପ୍ରସ୍ତର ଶିଳାଲେଖ ଅନୁସାରେ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ପଡୋଶି ସୀମାନ୍ତରାଜ୍ୟ ସହିତ ପଶ୍ଚିମ ଭାରତ ଏବଂ ପଞ୍ଜାବର ନଅଗୋଟି ସାଧାରଣ ତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ଜୟ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ

ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସହ ତାଙ୍କୁ କର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଆଦେଶକୁ ବିନା ଦ୍ୱିଧାରେ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ପୂର୍ବ ଏସିଆର ଅନେକ ରାଜା କରଦେଉଥିଲେ ବୋଲି ଆଲ୍ଲାହାବାଦ ଶିଳାଲେଖରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଅଛି ।

ସାଧାରଣତଃ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ଯେ ଯଦିଓ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଏକ ବିଶାଳ ଅଞ୍ଚଳଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ ସେ କେବଳ ଇଣ୍ଡୋ-ଗାଙ୍ଗେୟ ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳ ଉପରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଏକ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରି ତାଙ୍କ ବିଜୟ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ସେ ମଧ ଏହି ଯଜ୍ଞର ଦୃଶ୍ୟକୁ ଖୋଦିତ କରି ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଯେ କେବଳ ଜଣେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ଶାସକ ଥିଲେ ତାନୁହେଁ, ସେ ମଧ ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ କବି, ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ଥିଲା ବୋଲି ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ମୁଦ୍ରାରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍ରାରେ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ବୀଣା ବାଦନ କରୁଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

INTEXT QUESTIONS 7.2 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ଇତିହାସ ଜାଣିବାରେ ଆଲ୍ଲାହାବାଦ ଶିଳାସ୍ତମ୍ଭର କ'ଣ ପ୍ରଧାନ୍ୟ ରହିଛି ?

   ____

2. ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ମୁଦ୍ରାରୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଆମେ କ'ଣ ଜାଣୁ ?

   ____

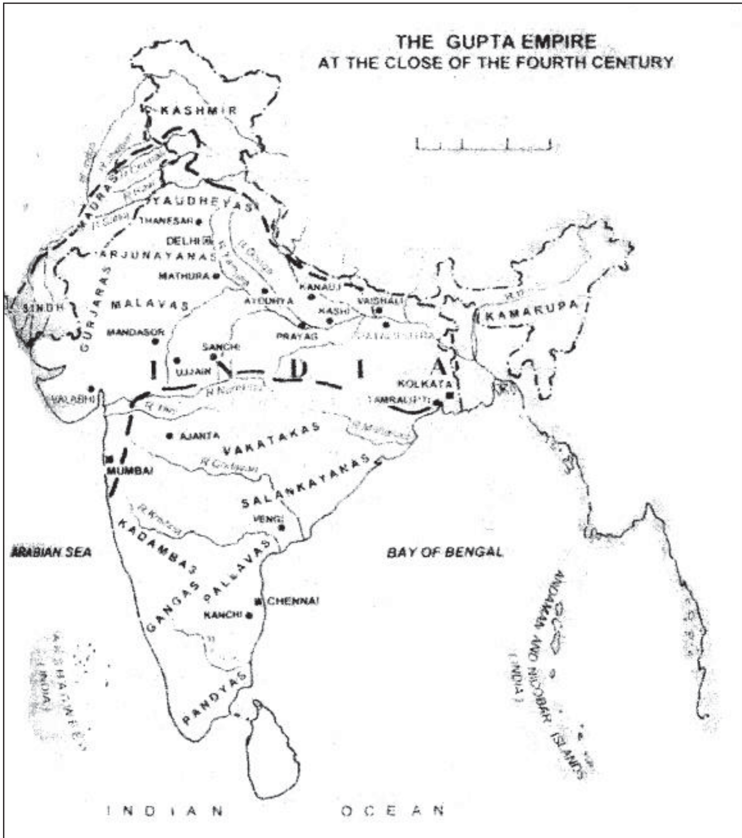

ଗୁପ୍ତସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷବେଳକୁ

ମାନଚିତ୍ର ୭.୧ ଗୁପ୍ତ ସମୟ

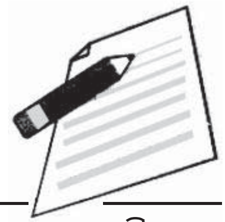

ଟିପ୍ପଣୀ

(c) Chandragupta-II- ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ

ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ୩୭୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୪୧୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ନାମରେ ମଧ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କଳେବର ବୃଦ୍ଧି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜବଂଶ ସହିତ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରି ନିଜର ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ କରିଥିଲେ । ସେ ନାଗ ବଂଶର ରାଜକନ୍ୟା କୁବେରନାଗଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ନାଗରାଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଏକ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନାମ ରଖାଗଲା ପ୍ରଭାବତୀ ଗୁପ୍ତ । ଏହି ପ୍ରଭାବତୀଗୁପ୍ତ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବାକଟକ ରାଜବଂଶର ରାଜା ଦ୍ୱିତୀୟ ରୁଦ୍ରସେନଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ରୁଦ୍ରସେନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ପ୍ରଭାବତୀଗୁପ୍ତ ନିଜର ନାବାଳକ ସନ୍ତାନର ଅଭିବାବକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କ ପିତା ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ବାକଟକ ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶତ୍ରୁରାଜ୍ୟ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପ୍ରମୁଖସାମରିକ କୃତିତ୍ୱ ଥିଲା ଶକ ରାଜାମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯାନ । ଶକମାନେ ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ଦୀର୍ଘ ୩୦୦ ବର୍ଷ ଧରି ଶାସନ କରିଆସୁଥିଲେ । ଏହି ବିଜୟ ଫଳରେ ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭାରତର ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଦିଲ୍ଲୀର ମେହେରାଲିଠାରେ ଥିବା ଲୌହସ୍ତମ୍ଭ ଶିଳାଖେଳର ଉଲ୍ଲେଖ ଅନୁଯାୟୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଭାରତ ଏବଂ ବଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଥିଲା । ସେ ବିକ୍ରାମାଦିତ୍ୟ ଉପାଧିରେ ନିଜକୁ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟର ଅର୍ଥ ହେଲା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ । କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରାଜସଭା ନଅଜଣ ପଣ୍ଡିତ ବା ନବରତ୍ନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲା । ନବରତ୍ନଙ୍କ ମଧରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠଥିଲେ କାଳିଦାସ । ସେ ଏକାଧାରରେ ଥିଲେ ଜଣେ କବି ଓ ନାଟ୍ୟକାର। ସେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକାଧିକ ଅମୂଲ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଚୀନ ବୌଦ୍ଧ ପରିବ୍ରାଜକ ଫାହିୟାନ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ସମୟରେ ଭାରତ ପରିଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥିଲେ । ସେ ୪୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୪୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବରୁ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଜୀବନଶୈଳୀ ଉପରେ ସେ ଏକ ବିବରଣୀ ଲେଖିଯାଇ ଅଛନ୍ତି ।

INTEXT QUESTIONS 7.3 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ତାଙ୍କ କନ୍ୟାକୁ କେଉଁ ରାଜବଂଶରେ ବିବାହ ଦେଇଥିଲେ ?

____

2. ଏହି ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କୁ କପରି ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା ।

____

3. ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥିବା ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକଙ୍କ ନାମ କ'ଣ ଥିଲା ।

____

4. ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ରାଜସଭାମଣ୍ଡନ କରିଥିବା ପ୍ରମୁଖ ସଂସ୍କୃତ କବି ଓ ନାଟ୍ୟକାର ଙ୍କ ନାମ କ'ଣ ଥିଲା ?

____

(d) Decline- ପତନ

ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର କୁମାର ଗୁପ୍ତ ୪୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ୪୫୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ଶାସନ ସମୟରେ କିଛି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପୂର୍ବାବସ୍ଥା ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କଶାସନର ଅନ୍ତିମ କାଳରେ ମଧ ଏସିଆ ପଟରୁ ବହୁ ଆକ୍ରମଣ ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ବିପଦ ଦେଖାଦେଲା । ହୁନ ବା ହୁଣମାନଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଆକ୍ରମଣକୁ ସ୍କନ୍ଦଗୁପ୍ତ ପ୍ରତିହତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ହୁଣମାନଙ୍କ ବାରମ୍ବାର ଆକ୍ରମଣ ହେତୁ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍‌ମାନେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ଏହି ଆକ୍ରମଣ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍‌ମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ବଳ କରି ଦେଇଥିଲା । ଏହା ଥିଲା ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପତନର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ।

ହୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଖୋଦିତ ଶିଳା ଲେଖଗୁଡିକ ଅନୁସାରେ ୪୮୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ହୁଣମାନେ ମଧ ଭାରତର ଏକ ବୃହତ୍ତ ଅଂଶ ଏବଂ ପୂର୍ବମାଳବ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ହୁଣ ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରମୁଖ ରାଜା ଥିଲେ ତୋରାମନ । ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ରାଜସ୍ଥାନ ମଧ ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାରକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲା । ତୋରାମନ ମଧ ଏସିଆର ଭୋପାଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଏରାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜ୍ୟଜୟ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ମିହିରକୂଳ ୫୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଶାସକ ଥିଲେ । ମାଳବର ଯଶୋଧର୍ମ ଏବଂ ଗୁପ୍ତବଂଶର ନରସିଂହ ଗୁପ୍ତ ବାଳାଦିତ୍ୟ ଶେଷରେ ମିହିରକୂଳଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ହୁଣମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏହି ବିଜୟ ଗୁପ୍ତ ସାମାଜ୍ୟକୁ ପତନ ମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରି ନ ଥିଲା ।

ହୁଣ ଆକ୍ରମଣ ବ୍ୟତୀତ ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ଦିଗରେ କ୍ରମବିଳୟ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରାଗୁଡିକରୁ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଆହୁରି ମଧ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗୁପ୍ତ ଯୁଗରେ ଏହି ମୁଦ୍ରାଗୁଡିକ ଆଉ ଦେଖିବାକୁ ମିଳି ନ ଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ରାଜାମାନେ ମୁଦ୍ରା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଭୂମି ଦାନ କରୁଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଏବଂ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ମାଟି ତଳୁ ଆବିଷ୍କୃତ ଅସଂଖ୍ୟ ଭୂମିଦାନ ପତ୍ରରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ସେବା ପ୍ରତି ବଦଳରେ ଧର୍ମ ନିରପେକ୍ଷତା ଏବଂ ଅଧାତ୍ମିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭୂମିଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସାମନ୍ତ ପ୍ରଥା କୁହାଗଲା । ଏହି ପ୍ରଥାରେ ଭୂମି ମାଲିକମାନେ କୃଷକମାନଙ୍କଠାରୁ କର ଆଦାୟ କରିବା ଏବଂ ଭୂମି ପରିଚାଳନା କରିବା ଅଧିକାର ପାଇଲେ । ଏହି ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସାମନ୍ତମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା ।

ଉତ୍ତର ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଛୋଟଛୋଟ ରାଜ୍ୟଗୁଡିକର ଉତ୍‌ଥାନ ଯୋଗୁ ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ଘଟିଥିଲା । ଏହି ପ୍ରମୁଖ ରାଜ୍ୟଗୁଡିକ ମଧରେ ପ୍ରଧାନ ଥିଲେ ଥାନେଶ୍ୱରର ପୁଷ୍ୟଭୂତି ରାଜବଂଶ, କନୌଜର ମାଉଖାରୀ ରାଜବଂଶ ଏବଂ ବଲ୍ଲଭିର ମଇତ୍ରକ ରାଜବଂଶ । ଭାରତର ଉପଦ୍ୱୀପ ଅଞ୍ଚଳର ରାଜନୈତିକ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ ଅନୁରୂପ ଥିଲା । ଚାଲୁଜ୍ୟ ବଂଶ ଏବଂ ପଲ୍ଲବବଂଶ ବଳଶାଳୀ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶକ୍ତି ରୂପେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ଏବଂ ଉତ୍ତର ତାମିଲ୍‌ନାଡୁରେ କ୍ଷମତା ଜାହିର୍ କରିଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 7.4 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ତୋରମାନ କେଉଁବଂଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲେ ?

____

2. କେଉଁଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍ ହୁଣମାନଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଆକ୍ରମଣକୁ ପ୍ରତିହତ କରିଥିଲେ ?

____

3. ଗୁପ୍ତମାନଙ୍କ ପତନ ପରେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ମୁଣ୍ଡଟେକି ଉଠିଥିବା ଦୁଇଟି ରାଜବଂଶର ନାମ କ'ଣ ?

____

7.2 MAITRAKAS - ମଇତ୍ରକ

ମଇତ୍ରକମାନେ ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅଧୀନରେ କରଦ ରାଜାଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ପତନ ବେଳକୁ ମଇତ୍ରକମାନେ ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ମଇତ୍ରକ ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଧ୍ରୁବସେନ ଥିଲେ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ସେ ହର୍ଷବର୍ଧନଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ହୁଏନ୍ ସାଂଙ୍କ ବିବରଣୀ ଅନୁସାରେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ଆହୁତ ଧର୍ମ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଧ୍ରୁବସେନ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ଆଲ୍ଲାହାବାଦର ପ୍ରୟାଗଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୁଜୁରାଟର ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ଅଞ୍ଚଳରେ ମଇତ୍ରକମାନେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ବଲ୍ଲଭିଠାରେ ସେମାନଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ବଲ୍ଲଭି ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଆରବସାଗର ଉପକୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ଏହା ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ବାଣିଜ୍ୟିକ କେନ୍ଦ୍ର ତଥା ବନ୍ଦର ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଆରବମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣଯୋଗୁ ମଇତ୍ରକମାନଙ୍କର ପତନ ଘଟିଥିଲା । ସେମାନେ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଶାସନ କରିଥିଲେ ।

7.3 MAUKHARIES - ମାଉଖାରି

ପଶ୍ଚିମ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର କନୌଜଠାରେ ମାଉଖାରିମାନେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ପାଟଳୀପୁତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତେ କନୌଜ ଉତ୍ତର ଭାରତର ପ୍ରଧାନ ରାଜନୈତିକ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କଲା । ମାଉଖାରିମାନେ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅଧୀନରେ କରଦ ରାଜାରୂପେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସାମନ୍ତ ନାମକ ଏକ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ଭଗ୍ନି ରାଜଶ୍ରୀ ଏହିବଂଶର ରାଜା ଗୃହବର୍ମନଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ବଙ୍ଗ ବା ଗୌଡର ଶାସକ ଶଶାଙ୍କ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗୁପ୍ତରାଜା ଦେବଗୁପ୍ତ ମିଳିତ ଭାବରେ ଗୃହବର୍ମନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ । ଏହାପରେ କନୌଜ ପୁଷ୍ୟଭୂତି ରାଜ୍ୟ ସହିତ ମିଶିଯାଇଥିଲା । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ ତାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଥାନେଶ୍ୱର (କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର)ରୁ କନୌଜକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରିଥିଲେ ।

7.4 PUSHYA BHUTIS OF THANESAR - ଥାନେଶ୍ୱରର ପୁଷ୍ୟଭୂତି ରାଜବଂଶ

ଗୁପ୍ତବଂଶର ପତନ ପରେ ଆଉଏକ ପ୍ରଧାନ ରାଜବଂଶର ଉତ୍‌ଥାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଏହି ରାଜବଂଶର ନାମଥିଲା ପୁଷ୍ୟଭୂତି ରାଜବଂଶ । ସେମାନେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର ଥାନେଶ୍ୱରଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ପ୍ରଭାକର ବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ପରେ ଏହି ରାଜବଂଶର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ସେ ହୁଣମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତକରି ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ହରିୟାଣା ଅଞ୍ଚଳରେ ନିଜର ସ୍ଥିତିକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ରାଜ୍ୟବର୍ଦ୍ଧନ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବଂଗ ଓ ବିହାରର ରାଜା ଶଶାଙ୍କ ଷଡଯନ୍ତ୍ର କରି ରାଜ୍ୟବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ । ଏହାପରେ ୬୦୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ବୟସ ଥିଲା ମାତ୍ର ୧୬ ବର୍ଷ । ତଥାପି ସେ ନିଜକୁ ଜଣେ ବିଶାଳ ଯୋଦ୍ଧା ଏବଂ ସୁଦୃଢ଼ ଶାସକ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଥିଲେ । ଆମେ ଦୁଇଟି ମୂଲ୍ୟବାନ ଉପାଦାନ ପାଇ ଅଛୁ ଯାହାକି ୬୦୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୬୭୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହର୍ଷିବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ କୃତିତ୍ୱ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିଥାଏ । ସେଥିମଧରୁ ଗୋଟିଏ ହେଲା ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ରାଜସଭାର କବି ବାଣଭଟଙ୍କ ରଚିତ ହର୍ଷଚରିତ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ହେଲା ଚୀନ୍‌ର ବୌଦ୍ଧ ପରିବ୍ରାଜକ ହୁଏନ୍‌ସାଂଙ୍କ ରଚିତ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ସି-ଇଉ-କି । ହୁଏନ୍ ସାଂ ୬୨୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୬୪୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ପରିଭ୍ରମଣ ରେ ଆସିଥିଲେ ।

ସିଂହାସନ ଆରୋହଣପରେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ ନିଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ନିଜ ବିଧବା ଭଗ୍ନୀ ରାଜଶ୍ରୀଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସହିତ ମିଶାଇ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ କନୌଜଠାରେ ନିଜର ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତରଭାରତର ସମ୍ରାଟ ବା 'ସକଳ ଉତ୍ତରପଥ ନାଥ' ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ସେ

ଟିପ୍ପଣୀ

ପଞ୍ଜାବ, ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ, ବଂଗ, ବିହାର ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାକୁ ନିଜ ଅଧୀନକୁ ଆଣିଥିଲେ । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ ମଧ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ନିଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୀମା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଚାଲୁକ୍ୟ ରାଜା ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁଲକେଶୀଙ୍କଠାରୁ ନର୍ମଦାନଦୀ କୂଳରେ ପରାଜୟ ବରଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଏହି ନଦୀ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାରେଖା ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଲା ।

୬୪୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ରମାଗତ ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ଥିରତା ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଗୁର୍ଜର ପ୍ରତିହାର ଏବଂ ରାଜପୁତ୍ ରାଜାମାନେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଏକ ବୃହତ୍ ଶକ୍ତି ରୂପେ ଆର୍ବିଭୂତ ହେଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 7.5 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. 'ହର୍ଷ ଚରିତ'ର ରଚୟତା କିଏ ?

____

2. କେଉଁ ରାଜାଙ୍କ ସମୟରେ ହୁଏନ୍ ସାଂ ଭାରତ ପରିଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥିଲେ ।

____

3. କେଉଁ ରାଜା ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ ?

____

PENINSULAR INDIA- ଭାରତୀୟ ଉପଦ୍ୱୀପ ଅଞ୍ଚଳ

7.5 VAKATAKAS - ବାକଟକ

ଭାରତୀୟ ଉପଦ୍ୱୀପ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାକଟକମାନେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶକ୍ତିରୂପେ ଉତ୍ତର ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଏବଂ ବିଦର୍ଭରେ ଆର୍ବିଭୂତ ହେଲେ । ତତ୍କାଳନୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭୂମିଦାନ ପଟ୍ଟାକୁ ଆଧାର କରି ବାକଟକମାନଙ୍କ ଇତିହାସ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ବାକଟକ ରାଜବଂଶର ରାଜା ଦ୍ୱିତୀୟ ରୁଦ୍ରସେନ ଗୁପ୍ତବଂଶର ରାଜା ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ କନ୍ୟା ପ୍ରଭାବତୀ ଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବାକଟକରାଜ ବଂଶ ର ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଥିଲା । କାରଣ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଏହା ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା ।

7.6 CHALUKYAS (SIXTH-EIGHTH CENTURY A.D.) ଚାଲୁକ୍ୟ ବଂଶ (ଷଷ୍ଠ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ଅଷ୍ଟମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ)

ଷଷ୍ଠ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଆରମ୍ଭରୁ ଚାଲୁକ୍ୟ ବଂଶ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ରାଜନୈତିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲା । ସେମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମ ଭାରତର ବାତାପି (କର୍ଣ୍ଣାଟକର ଆଧୁନିକ ବାଦାମି)ଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ।

୬୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୬୪୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁଲକେଶୀଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଏହି ବଂଶ ଉନ୍ନତିର ଚରମସୀମାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା । ସେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ନିଜର ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ କରି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ବୃହତ୍ ଅଞ୍ଚଳ ଜୟ କରିଥିଲେ । ୬୩୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଦକ୍ଷିଣ ପଥେଶ୍ୱର ଉପାଧିରେ ନିଜକୁ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ସେ ଯାହାହେଉ ୬୪୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁଲକେଶୀ ପଲ୍ଲବ ରାଜା ନରସିଂହବର୍ମନ୍ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ଶହ ଶହବର୍ଷ ଧରି ଚାଲୁକ୍ୟବଂଶ ଓ ପଲ୍ଲବବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ଚାଲୁଥିବା ରାଜନୈତିକ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀତାର ଅବସାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ପ୍ରାୟ ୭୫୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରମୁଖ ରାଜବଂଶ ଅଧୀନସ୍ଥ କରଦରାଜ୍ୟଗୁଡିକ ସେମାନଙ୍କୁ ସିଂହାସନଚ୍ୟୁତ କରିଥିଲେ । ଏହି କରଦ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

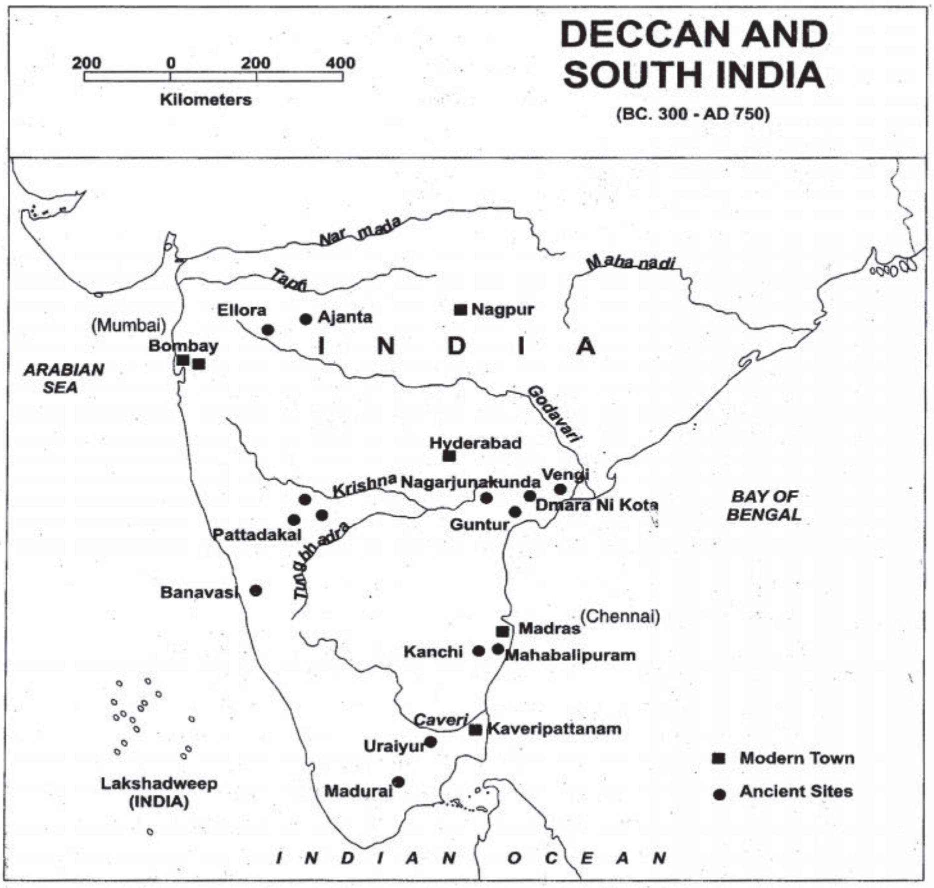

ମାନଚିତ୍ର ୭.୨ : ଡେକାନ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ

ରାଷ୍ଟ୍ରକୂଟ ବଂଶ ଥିଲା ପ୍ରଧାନ । ସେହି ସମୟରେ କଳା ଏବଂ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସଂଘଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହି ବଂଶ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 7.6 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଚାଲୁକ୍ୟମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀର ନାମ କ'ଣ ଥିଲା ?

____

2. ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁଲକେଶୀ କେଉଁ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲେ ?

____

7.7 PALLAVAS - ପଲ୍ଲବ ବଂଶ

ପଲ୍ଲବମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ଉତ୍ତର ତାମିଲନାଡୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ କରିଥିଲେ । କାଞ୍ଚି ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ । ପଲ୍ଲବମାନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ କାଞ୍ଚି ଏକ ମନ୍ଦିରମୟୀ ନଗରୀ ରୂପେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାଣିଜ୍ୟ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟର ଏକ ପ୍ରମୁଖ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ।

୬୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୬୩୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ମହେନ୍ଦ୍ରବର୍ମନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ଏବଂ ୬୩୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୬୬୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ନରସିଂହବର୍ମନଙ୍କ ଶାସନ ସମୟରେ ପଲ୍ଲବ ବଂଶ କ୍ଷମତାର

ଶୀର୍ଷରେ ପହଁଚିପରିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ସେମାନେ ଉତ୍ତରରେ ବାତାପିର ଚାଲୁକ୍ୟବଂଶ ସହିତ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣରେ ତାମିଲ ରାଜ୍ୟ ଚୋଳ ଏବଂ ପାଣ୍ଡ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ କ୍ରମାଗତ ରାଜନୈତିକ ସଂଘର୍ଷରେ ଲିପ୍ତ ରହିଥିଲେ ।ଚୋଳବଂଶ ପଲ୍ଲବବଂଶକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ବିତାଡିତ କରିଥିଲେ ।ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିକକୋଣରୁ ପଲ୍ଲବବଂଶ ରାଜତ୍ୱରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପରିଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣଭାରତରେ ତାମିଲ ଉକ୍ତିସାହିତ୍ୟର ସହିତ ଦ୍ରାବିଡ ଶୈଳୀରେ କଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ଥିଲା ପଲ୍ଲବ ରାଜତ୍ୱର ବିଶେଷତ୍ୱ ।

INTEXT QUESTIONS 7.7 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ପଲ୍ଲବମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀର ନାମ କ'ଣ ଥିଲ ?

____

2. ଉତ୍ତରଭାରତରେ ପଲ୍ଲବମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଶତ୍ରୁ କିଏ କିଏ ଥିଲେ ?

____

7.8 ADMINISTRATIVE SYSTEM (C.A.D.300-750) ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ୩୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୭୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟର

ମୌର୍ଯ୍ୟବଂଶର ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ରାଜାଥିଲେ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ।ସମସ୍ତ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତାର ସେ ଅଧିକାରୀଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗୁପ୍ତବଂଶର ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କ୍ଷମତାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ହୋଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ ।ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବୃହତ୍ ଅଞ୍ଚଳ କରଦରାଜା ତଥା ଆଞ୍ଚଳିକ ମୁଖ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟମାନେ ସେଥିପାଇଁ ମହାରାଜାଧିରାଜ, ପରମଭଟ୍ଟାରକ, ପରମେଶ୍ୱର ଇତ୍ୟାଦି ଆଳଙ୍କାରିକ ଉପାଧିରେ ନିଜକୁ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ ।ସେମାନଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ କରଦ ରାଜ୍ୟର ଶାସକମାନେ ନିଜକୁ ରାଜା କିମ୍ବା ମହରାଜା ରୂପେ ଭୂଷିତ କରୁଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ରାଜତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ।ଶାସନବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ରାଜାଥିଲେ ମୁଖ୍ୟ ।ରାଜପୁତ୍ରମାନେ, ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଏବଂ ଉପଦେଷ୍ଟା ମଣ୍ଡଳୀ ରାଜାଙ୍କୁ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।ରାଜପୁତ୍ରମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରାଦେଶିକ ମୁଖ୍ୟ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ପ୍ରଦେଶଗୁଡିକ ଦେଶ, ରାଷ୍ଟ୍ର ଏବଂ ଭୁକ୍ତିରୂପେ ନାମିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହି ପ୍ରାଦେଶିକ ମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ ଉପାରିକ କୁହାଯାଉଥିଲା ।ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶ କେତୋଗୋଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ବିଭାଜିତ ଜିଲାଗୁଡିକ ପ୍ରଦେଶ ବା ବିଷୟ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇଥିଲା । ବିଷୟର ମୁଖ୍ୟ ଥିଲେ ବିଷୟପତି ।ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ କେତୋଟି ଗ୍ରାମରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଗ୍ରାମର ମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ ଗ୍ରାମାଧକ୍ଷ କୁହାଯାଉଥିଲା ।ଗ୍ରାମାଧକ୍ଷ ଗ୍ରାମର ବରିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଗ୍ରାମର ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ ।ଗୁପ୍ତରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଶିଳ୍ପୀ ଏବଂ ବଣିକଗୋଷ୍ଠୀ ସହରୀ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ମୌର୍ଯ୍ୟ ଶାସନ ତନ୍ତ୍ର ତୁଳନାରେ ଗୁପ୍ତ ଶାସନତନ୍ତ୍ର ବିଶାଳ ନ ଥିଲା । ଗୁପ୍ତ ରାଜତ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଉଚ୍ଚାଧିକାରୀମାନଙ୍କୁ କୁମାରମାତ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିଲା । ମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ସେନାପତିଙ୍କ ପରି ପ୍ରଧାନ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷତା ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅନୁସାରେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଶାସନଗତ ପଦବୀଗଡିକ କେବଳ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ, ଏଥିସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ କ୍ଷମତା ମଧ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା ।ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ରାଜସଭାର ରାଜକବି ହରିସେନ ଆଲ୍ଲାହାବାଦ ପ୍ରଶସ୍ତିର ରଚୟିତାଥିଲେ । ଏଥି ସହିତ ଗୁପ୍ତ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସେ ମୁଖ୍ୟ ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ଏବଂ ମହାସନ୍ଧି ବିଗ୍ରହକ ବା ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଶାନ୍ତିର ମନ୍ତ୍ରୀ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକରୁଥିଲେ । ଅନେକ ସମୟରେ ରାଜା ଉଚ୍ଚପଦାଧିକାରୀମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଉଥିଲେ ।କିନ୍ତୁ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କ୍ରମଶଃ ରାଜ୍ୟଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ରାଜାଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ଦୁର୍ବଳ କରିଦେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା ।

ଗୁପ୍ତବଂଶ (ଖ୍ରୀ:ଅ:୩୦୦-ଖ୍ରୀ:ଅ:୭୫୦)

ଗୁପ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଭୂମିକର ଆଶାତୀତ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧିପାଇଥିଲା । ଏହି ଭୂମିକରର ଅନ୍ୟନାମ ଥିଲା ବଳି । ଜମିର ଉତ୍ପାଦନ କ୍ଷମତା ଅନୁସାରେ ଏହିକର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ବା ଏକ ଷଷ୍ଠମାଂସ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା । ଗୁପ୍ତ ଶିଳାଲେଖର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ସେ ସମୟରେ ଉପରିକର ଏବଂ ଉଦ୍ରଙ୍ଗ ନାମକ ଦୁଇ ପ୍ରକାର କୃଷିକର ଆଦାୟ ହେଉଥିଲା । ମାତ୍ର ଏହାର ବାସ୍ତବ ସ୍ୱରୂପ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଏଥି ସହିତ କୃଷକ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶାସକଙ୍କ ଦାବି ମଧ ପୂରଣ କରୁଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ରାଜାଙ୍କ ସେନାବାହିନୀର ଖର୍ଚ୍ଚ ମଧ ସେମାନେ ତୁଲାଉଥିଲେ । ବେଳେବେଳେ ଗ୍ରାମବାସୀ ଦାଦନ ଭାବରେ ମଧ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହାକୁ ଭିଷ୍ଟି କୁହାଯାଉଥିଲା ।

ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଗୁପ୍ତ ଶାସନ ସମୟରେ ନ୍ୟାୟବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଜମିଜମା ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ଆଇନ ଓ ଦଣ୍ଡବିଧି ଆଇନ୍ ପ୍ରଣିତ ହୋଇଥିଲା । ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଉତ୍ତରାଧିକାର ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଥିଲା । ଚୋରୀ ଏବଂ ଧର୍ଷଣ ଇତ୍ୟାଦି ଅପରାଧ ପାଇଁ ଦଣ୍ଡବିଧି ଆଇନ୍ ପ୍ରଣିତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ମକଦ୍ଦମାଗୁଡିକର ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରେଣୀ ବା ଗିଲ୍ଡ, ବଣିକଗୋଷ୍ଠୀ ଏବଂ ଶିଳ୍ପୀଗୋଷ୍ଠୀ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା ଆଇନ୍ ଅନୁସାରେ ଶାସିତ ହେଉଥିଲେ ।

ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୁପ୍ତମାନଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଧିକ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ହେବା ସହିତ ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧିପାଇଥିଲା । ହର୍ଷଙ୍କ ସମୟରେ ରାଜକୀୟ କର୍ମଚାରୀ ତଥା ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ ଭୂମିପଟ୍ଟା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା । ଫଳରେ ହର୍ଷଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସାମନ୍ତବାଦର ଉତ୍ଥାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା ।

ହର୍ଷ ବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଆଇନ୍ ଶୃଙ୍ଖଳା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉନ୍ନତଧରଣର ନ ଥିଲା । ହୁଏନ ସାଂ ତାଙ୍କ ଭାରତ ପରିଭ୍ରମଣ ସମୟରେ ଦୁଇଥର ଡକାୟତମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣର ଶିକାର ହୋଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଫା-ହିୟାନ୍ ତାଙ୍କ ଭାରତ ପରିଭ୍ରମଣ ସମୟରେ ଗୁପ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 7.8 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍‌ମାନେ କେଉଁ ଉପାଧିରେ ନିଜକୁ ଭୂଷିତ କରୁଥିଲେ ?

____

2. ଗୁପ୍ତ ସମୟରେ ପ୍ରଦେଶଗୁଡିକୁ କ'ଣ କୁହାଯାଉଥିଲା ।

____

3. ଗୁପ୍ତ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ସର୍ବକନିଷ୍ଠ ରାଜନୈତିକ ସଂଗଠନର ନାମ କ'ଣ ଥିଲା ?

____

4. କେଉଁମାନଙ୍କୁ କୁମାରମାତ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିଲା ?

____

5. ଗୁପ୍ତ ଶାସନ ସମୟରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିବା ଦୁଇଟି କରର ନାମ କ'ଣ ?

____

6. ହର୍ଷଙ୍କ ସମୟରେ ଆଇନ୍ ଶୃଙ୍ଖଳା ପରିସ୍ଥିତି କିପରି ଥିଲା ?

____

ଟିପ୍ପଣୀ

7.9 SOCIETY - ସମାଜ

ଗୁପ୍ତ ରାଜତ୍ୱ ସମୟର ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସମାଜରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ସେମାନେ ଏହି ସମୟରେ ରାଜା ତଥା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମାନଙ୍କଠାରୁ ଭୂମିଦାନ ପାଉଥିଲେ । ଏଥି ସହିତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଜମିର ମାଲିକାନା ସତ୍ତ୍ୱ ପାଇବା ସହ ସେମାନଙ୍କୁ କରଭାରରୁ ମୁକ୍ତି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଫଳରେ ଏକ ନୂତନ ଜମିଦାର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରେଣୀର ଉନ୍ମେଷ ଘଟିଲା । ରାଜାଙ୍କ ସହାୟତାରେ ସେମାନେ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଜାତିପ୍ରଥା ଜଟିଳ ଆକାର ଧାରଣା କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିରିକୃତ ସାମାଜିକ ଶ୍ରେଣୀକୁ ସମସ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଥିଲେ । ବିଦେଶୀ ହୁଣମାନେ ମଧ ଏଥିରେ ସାମିଲ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ବିଦେଶୀମାନେ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟର ମୁଖ୍ୟମାନେ କ୍ଷତ୍ରୀୟ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଉଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଲୋକମାନେ ଶୂଦ୍ର ଜାତିର ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରାରେ ଉନ୍ନତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ରାମାୟଣ, ମହାରାରତ ଓ ପୁରାଣ ଶୁଣିବାକୁ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା । ପୂର୍ବରୁ ନିଷିଦ୍ଧ ଥିବା କେତେକ ସାମାଜିକ ଧର୍ମପାଳନ ସେମାନେ ନିଜ ଗୃହରେ କରିପାରିଲେ । ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହୁଏନ ସାଂ ଶୁଦ୍ରମାନଙ୍କୁ କୃଷକ ଏବଂ ବୈଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବଣିକ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କ ତଳକୁ ଆଉ ଏକ 'ନୀଚ' ଶ୍ରେଣୀ ରହିଥିଲା । ସେମାନେ ଅଛୁଆଁ ଜାତି ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶୋଚନୀୟ ଥିଲା ।

ଅଛୁଆଁ ଜାତିକୁ ଚଣ୍ଡାଳ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ସେମାନେ କଂସେଇ ଓ ସଫେଇ କାର୍ଯ୍ୟ ପରି ଅପରିଷ୍କାର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଚୀନ୍ ପରିବ୍ରାଜକ ଫାହିୟାନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁଯାୟୀ ଯେତେବେଳେ ଏହି ଚଣ୍ଡାଳମାନେ କୌଣସି ବଜାର କିମ୍ବା ସହର ମଧକୁ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ କାଠରେ ତିଆରି ଏକ ବାଦ୍ୟଜନ୍ତ୍ରକୁ ବଜାଇ ନିଜର ଉପସ୍ଥିତି ଜଣାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଫଳରେ ଅନ୍ୟଜାତିମାନେ ସତର୍କ ହେଉଥିଲେ କାଳେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଦେଲେ ଛୁଆଁ ହୋଇଯିବେ ।

ସମସାୟିକ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ କ୍ରିତଦାସ ପ୍ରଥା ସେତେବେଳେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ନାରଦ ସ୍ମୃତିରେ ୧୫ ପ୍ରକାର କ୍ରିତଦାସଙ୍କ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି । ସେମାନେ ମଖ୍ୟତଃ ଗୃହ ଚାକର ରୂପେ ସଫାକରିବା ବା ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦୀ, ଋଣ ପରିଶୋଧ ନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ଦାସୀପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ କ୍ରିତଦାସ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ।

ଗୁପ୍ତ ଯୁଗରେ ନାରୀମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ସମାଜରେ କ୍ରମଶଃ ନିମ୍ନଗାମୀ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଥିଲା ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ନାରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଧାରଣ ପାଇଁ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଜମି ଉପରେ ଅଧିକାର ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ବିବାହ ସମୟରେ ନାରୀ ପାଇଥିବା ସ୍ତ୍ରୀଧନ ଉପହାର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉପରେ ନାରୀର ଅଧିକାର ଥିଲା । ସମାଜରେ ପରଦା ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ନ ଥିଲା । କାରଣ ଗୁପ୍ତଯୁଗର ନାରୀର କଳା ଭାର୍ସ୍ଯ୍ୟରେ ମୁକ୍ତଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳନ ରହିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସତୀପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ୫୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମଧ ପ୍ରଦେଶର ଏରାନ୍ ଶିଳାଲେଖରେ ପ୍ରଥମ ସତୀଦାହ ପ୍ରଥାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବାଣଭଟ୍ଟଙ୍କ ରଚିତ ହର୍ଷଚରିତର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରଭାକରବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ରାଣୀ ସତୀବ୍ରତ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ଏପରିକି ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ଭଗ୍ନୀ ରାଜଶ୍ରୀଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ସେ ସତୀବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ ଯିବାବେଳେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 7.9 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ହୁଏନସାଂ ଶୁଦ୍ରମାନଙ୍କୁ କ'ଣ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ?

____

ଟିପ୍ପଣୀ

2. ସ୍ତ୍ରୀ ଧନ କ'ଣ ?

____

3. ଆମେ କେଉଁ ଶିଳାଲେଖରୁ ସତୀପ୍ରଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ପାଉ ?

____

7.10 ECONOMY - ଅର୍ଥନୀତିକ ଅବସ୍ଥା

ଚତୁର୍ଥ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦଠାରୁ ଅଷ୍ଟମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ କୃଷି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦ୍ରୁତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । କୃଷି ହୋଇ ନ ଥିବା ବିଶାଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ କୃଷିଉପଯୋଗୀ ଜମିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରି ଉନ୍ନତ କୃଷି ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରୟୋଗ କରି ପ୍ରଚୁର ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଇ ପାରିଲା । ଲୌହଲଙ୍ଗଳରେ ଚାଷକରିବା, ସାରପ୍ରୟୋଗ ଏବଂ ଜଳସେଚନ ଉପରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ କରାଯାଇ ପଶୁ ପାଳନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ଫଳରେ ଆର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନୁନ୍ନତ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ସମୃଦ୍ଧି କରାଯାଇ ପାରିଲା । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ କୃଷକମାନଙ୍କୁ କିଛି ସୁଫଳ ମିଳିପାରି ନ ଥିଲା, କାରଣ ସେ କର ଭାରରେ ଉତ୍ପୀଡିତ ହେଉଥିଲେ ।

ଗୁପ୍ତ ରାଜତ୍ୱ ତଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବ୍ୟବସାୟ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ଉନ୍ନତି ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ୫୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ପ୍ରାଚୀନ ରୋମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ରେଶମ ଏବଂ ମସଲା ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ରପ୍ତାନୀ କରିଆସୁଥିଲା । ଷଷ୍ଠ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ରୋମାନ୍‌ମାନେ ରେଶମ ତିଆରିକରିବା ଶିଖିଗଲେ । ଫଳରେ ଭାରତର ବହିଃବାଣିଜ୍ୟ ଗଭୀର ଭାବରେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲା । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ବାଣିଜ୍ୟ ପଥ ହୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅବରୋଧ ହେତୁ ଭାରତୀୟ ବହିଃବାଣିଜ୍ୟର ବିଲୟ ଘଟିଲା । ଏହି କ୍ଷତିକୁ ଭରଣା କରିବା ପାଇଁ ଭାରତ ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବ ଏସୀୟ ରାଜ୍ୟଗୁଡିକ ସହ ବହିଃବାଣିଜ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । କିନ୍ତୁ ଏହା ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥନୀତିକ ଅବସ୍ଥା ସୁଧୁରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହି କ୍ଷତି ଯୋଗୁ ଭାରତର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ରୌପ୍ୟ ଆମଦାନୀ ମଧ୍ୟ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ଗୁପ୍ତମାନଙ୍କ ପରେ ଅନ୍ୟମାନେ ସେପରି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ଆଉ ପ୍ରଚଳନ କରିପାରିନ ଥିଲେ ।

ଗୁପ୍ତ ରାଜାମାନେ ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । ଏଗୁଡିକୁ ଦିନାର୍ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପରେ ଅନ୍ୟ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍‌ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରାରେ ଅଳ୍ପ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଧିକ ଖାଦ ଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଗୁପ୍ତ ରାଜତ୍ୱପରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିଭିନ୍ନ ରାଜବଂଶର କ୍ୱଚିତ୍ ରାଜାମାନେ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଚଳନ କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ତେଣୁ ଗୁପ୍ତବଂଶର ପତନ ପରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ମୁଦ୍ରାର ଅନୁପସ୍ଥିତି ତଥା ସୀମିତ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ସେ ସମୟରେ ଏକ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ସମୃଦ୍ଧ ଅର୍ଥନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ନ ଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 7.10 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ପ୍ରାଚ୍ୟ ରୋମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଭାରତ ରପ୍ତାନୀ କରୁଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡିକ କ'ଣ କ'ଣ ଥିଲା ।

____

2. ଗୁପ୍ତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରାକୁ କ'ଣ କୁହାଯାଉଥିଲା ?

____

7.11 LITERATURE - ସାହିତ୍ୟ

ଗୁପ୍ତ ଯୁଗକୁ କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟର ସୁବର୍ଣ୍ଣଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଅସଂଖ୍ୟ ଧାର୍ମିକ ଓ ଧର୍ମନୀରପେକ୍ଷ ସାହିତ୍ୟିକ ରଚନାର ସୃଷ୍ଟି ଏହି ଯୁଗରେ ଦେଖିବାକୁମିଳେ । ଚତୁର୍ଥ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ପରି ବିଶାଳ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗରୂପ ନେଇଥିଲା ।

ଏହି ଦୁଇ ମହାନ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପାପ ଉପରେ ପୁଣ୍ୟର ବିଜୟ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଉଭୟ ରାମ ଏବଂ କୃଷ୍ଣ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅବତାର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

ଗୁପ୍ତ ଯୁଗରେ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ପୁରାଣ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଦେବୀମାନଙ୍କୁ ଉପବାସ ଏବଂ ତୀର୍ଥ ପରିଭ୍ରମଣ ଦ୍ୱାରା କିପରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରିବ ତାହା ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇ ଅଛି । ଏହି ସମୟରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ମୁଖ୍ୟ ପୁରାଣଗୁଡିକ ହେଲା ବିଷ୍ଣୁ ପୁରାଣ, ବାୟୁ ପୁରାଣ ଏବଂ ମତ୍ସ ପୁରାଣ । ଶିବଙ୍କର ଉପାସନା ପାଇଁ ଶିବ ପୁରାଣ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅବତାରମାନଙ୍କର କଳା ବରାହପୁରାଣ, ବାମନ ପୁରାଣ ଏବଂ ନରସିଂହପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି । ସାଧାରଣ ଲୋକ ଏହାକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ପୂଜା କରିବା ପାଇଁ ଏହା ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ କେତେକ ସ୍ମୃତି ଶାସ୍ତ୍ର ବା ନ୍ୟାୟ ଶାସ୍ତ୍ର ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ନାରଦ ସ୍ମୃତି ପ୍ରଚଳିତ ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୀତିକ ନୀତି ଓ ନିୟମ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିଥାଏ ।

ଗୁପ୍ତଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୁପ୍ତଯୁଗର କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଥିଲେ କାଳିଦାସ । ସେ ପଞ୍ଚମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ରାଜସଭା ମଣ୍ଡନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରଚିତ କାବ୍ୟ କବିତାଗୁଡିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଥିବାରୁ ବିଭିନ୍ନ ଇଉରୋପୀୟ ଭାଷାରେ ଏହା ଅନୁବାଦ କରାଯାଇଅଛି । ତାଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଚନାଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ମେଘଦୂତମ୍, ଅଭିଜ୍ଞାନସକୁନ୍ତଳମ୍, ରଘୁବଂଶମ୍, କୁମାରସମ୍ଭବମ୍ ଏବଂ ଋତୁସଂହାର ପ୍ରଧାନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ରଚିତ କାବ୍ୟଗୁଡିକର ମୁଖ୍ୟ କଥା ହେଉଛି ଯେ ଉଚ୍ଚଲୋକମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା କହିବା ବେଳେ ନିଚଜାତିର ଲୋକେ ଏବଂ ନାରୀମାନେ ପ୍ରାକୃତଭାଷାରେ କଥୋପକଥନ କରନ୍ତି । ଏହି ଯୁଗର ଅନ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନାଟ୍ୟକାରଥିଲେ ଶୁଦ୍ରକ ଓ ବିଶାଖାଦତ୍ତ । ଶୁଦ୍ରକ 'ମୃଚ୍ଛକଟିକମ୍' ରଚନା କରିଥିବାବେଳେ ବିଶାଖାଦତ୍ତ 'ମୁଦ୍ରାରାକ୍ଷସ 'ନାଟକ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ସପ୍ତମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ରାଜସଭାର କବି ବାଣଭଟ୍ଟ ହର୍ଷଚରିତ ରଚନା କରିଥିଲେ । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଯୋଗୁ ସେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ଏହାକୁ ରଚନା କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଏପରି ରଚନା ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲା । ହର୍ଷରଚିତକୁ ଆଧାର କରି ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ଆଦ୍ୟ ଇତିହାସ ରଚନା କରାଯାଇପାରିଲା । ବାଣଭଟ୍ଟଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଏକ ରଚନା ଥିଲା 'କାଦମ୍ବରୀ' । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ ନିଜେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ସମ୍ରାଟ୍ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ 'ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀକା' 'ନାଗାନନ୍ଦ' ଏବଂ 'ରତ୍ନାବଳୀ' ନାମକ ତିନୋଟି ନାଟକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୫୫୦ରୁ ୭୫୦ ମଧ୍ୟରେ ତାମିଲ ଭାଷାରେ ଭକ୍ତି ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ବୈଷ୍ଣବ ସନ୍ଥ ଏବଂ ଶୈବସନ୍ଥ ଯଥାକ୍ରମେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ଏବଂ ଶିବଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ଭକ୍ତି ସଂଗୀତ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ବୈଷ୍ଣବ ସନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ଅଲଭର ଏବଂ ଶୈବ ସନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ନୟନାର କୁହାଯାଉଥିଲା । ଅନ୍ଦଲ ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମହିଳା ବୈଷ୍ଣବ ସନ୍ଥ । ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତିସଂଗୀତଗୁଡିକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ସଂଗୃହିତ ହୋଇ 'ନଳବୀର ପ୍ରବନ୍ଧମ୍' ନାମ-କ ଏକ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ସେହିପରି ଶୈବ ଭକ୍ତିସଙ୍ଗୀତଗୁଡିକ ଦେବରାମ ନାମକ ଏକ ପୁସ୍ତକରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 7.11 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ପୁରାଣ କ'ଣ ?

   ____

2. ଅନ୍ଦଲ କିଏ ?

   ____

3. ନୟନାର ଭକ୍ତି ସାହିତ୍ୟ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ?

   ____

ଟିପ୍ପଣୀ

7.12 ART & ARCHITECTIRE- କଳା ଏବଂ ସ୍ଥାପତ୍ୟ

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ କଳା ମୁଖ୍ୟତଃ ଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୁପ୍ତରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଭାରତୀୟ କଳାଉପରେ ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥିଲା । ବିହାରର ସୁଲତାନ୍‌ଗଞ୍ଜଠାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆକୃତିର ଏକ ମାତ୍ର ବୌଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ମଥୁରା ଏବଂ ସାରନାଥଠାରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି । ବୌଦ୍ଧ କଳାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନମୁନା ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫାରେ ଅଙ୍କିତ ଚିତ୍ରକଳାରୁ ମିଳିଥାଏ । ଦୀର୍ଘ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବିତିଯାଇଥିଲେ ମଧ ଏହି ଚିତ୍ରକଳାର ରଙ୍ଗ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ରହଅଛି । ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବନୀ ଏବଂ ଜାତକ ଗଳ୍ପକୁ ଆଧାର କରି ଏହି ଚିତ୍ରକଳାଗୁଡିକ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଅଛି । UNESCO ଦ୍ୱାରା ଅଜନ୍ତାଗୁମ୍ଫା ବିଶ୍ୱର ପ୍ରମୁଖ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କେନ୍ଦ୍ର ମଧରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି ।

ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ମନ୍ଦିର ମାନ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ନାଗର ଶୈଳୀରେ ଏହି ମନ୍ଦିରଗୁଡିକ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର କାନପୁରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଭିତାର ଗାଓଁ ଠାରେ ଇଟାରେ ନିର୍ମିତ ଏକ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ଝାନସୀର ଦେଓଗଡଠାରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ମନ୍ଦିରର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳରେ ମୁଖ୍ୟ ଦେବତା ରୂପେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିକୁ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଚିତ୍ର ୭.୧ : ଦେଓଗଡ଼ ନର-ନାରାୟଣ

ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ପ୍ରଚଳିତ ମୁଦ୍ରାଗୁଡିକ ଗୁପ୍ତକଳାର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଥିଲା । ସେଗୁଡିକ ସୁଗଠିତ ଭାବରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୁପ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କୀର୍ତ୍ତି ଅତି ନିଖୁଣ ଭାବରେ ଏହି ମୁଦ୍ରାଗୁଡିକରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିଲା । ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଏକ ମୁଦ୍ରାରେ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ବୀଣା ବାଦନ କରୁଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ

ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ସେ ମଧ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ମୁଦ୍ରାରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି । ସେ ସମୟରେ ଭାରତରେ ବୌଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଏବଂ ଶୈବ ଧର୍ମ ଲୋକପ୍ରିୟ ଧର୍ମ ରୂପେ ମାନ୍ୟତା ଲାଭ କରିଥିଲା ।

ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀ ଓ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପଲ୍ଲବ ଶାସକମାନେ ଦେବାଦେବୀମାନଙ୍କ ପୂଜା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତରରେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମନ୍ଦିର ଥିଲା ମହାବଳୀପୁରାମ୍‌ର ସପ୍ତରଥ ମନ୍ଦିର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିର ଗୋଟିଏ ପଥରରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ପଲ୍ଲବ ରାଜା ନରସିଂହବର୍ମନ୍ ଏହି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହା ଚେନ୍ନାଇଠାରୁ ୬୫ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ପଲ୍ଲବରାଜାମାନେ ବହୁ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ମନ୍ଦିର ଥିଲା କୈଳାଶନାଥ ମନ୍ଦିର । ଏହା ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ବାତାପିର ଚାଲୁକ୍ୟ ରାଜାମାନେ ଅଇହୋଳ, ବାଦାମି ଏବଂ ପାଟଦକାଳଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ସପ୍ତମ ଏବଂ ଅଷ୍ଟମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପାଟଦକାଳଠାରେ ଦଶଗୋଟି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ବିରୁପାକ୍ଷ ମନ୍ଦିର ଥିଲା ପ୍ରଧାନ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଦ୍ରାବିଡ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ରୂପେ ମାନ୍ୟତା ଲାଭ କଲା ।

INTEXT QUESTIONS 7.12 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଗୁପ୍ତ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର କେଉଁଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ?

____

2. ଉତ୍ତରଭାରତ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀର ନାମ ଲେଖ ।

____

3. ମହାବଳିପୁରମ୍ କାହିଁକି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ?

____

ଚିତ୍ର ୭.୨ : ରଥ ମନ୍ଦିର-ମହାବଳିପୁରମ

7.13 RELIGION- ଧର୍ମ

ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍‌ମାନେ ଭାଗବତ ଉପାସନା ପାଇଁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଅନ୍ୟଧର୍ମ ପ୍ରତି ମଧ ଉଦାରତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକ ଫାହିଆନ ଏବଂ ହୁଏନ୍‌ସାଂ ଯଥାକ୍ରମେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଏବଂ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଭାରତ ପରିଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ବିବରଣୀରେ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ, ସେ ସମୟରେ

ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଉନ୍ନତି କରିଥିଲା । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ ପ୍ରଥମେ ଶୈବ ଉପାସକଥିଲେ । ପରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ଏହାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିଥିଲେ । ମହାଯାନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ସେ କନୌଜଠାରେ ଏକ ସମ୍ମିଳନୀ ଆହ୍ୱାନ୍ କରିଥିଲେ । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ସମୟରେ ନାଳନ୍ଦା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମହାଯାନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ବହିଃଦେଶରୁ ଅନେକ ଛାତ୍ର ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ । ହୁଏନ ସାଂଙ୍କ ବିବରଣୀ ଅନୁଯାୟୀ ଶହେଗୋଟି ଗ୍ରାମର ରାଜସ୍ୱ ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଥିଲା ।

ବିଷ୍ଣୁ ଏବଂ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅବତାରଙ୍କର ପୂଜାକୁ ଭଗବତ ଧର୍ମ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହି ଧର୍ମ ଅହିଂସା ଓ ଭକ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଥିଲା । ଏହା ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଓ ପଶୁବଳୀ ସହିତ ସହମତ ନ ଥିଲା । ଏହି ନୂତନ ଧର୍ମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦାର ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀର ବହୁଲୋକ ଏହି ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଭଗବତ ଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଭଗବତ୍‌ଗୀତାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁଯାୟୀ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା ଦେଖାଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ନିର୍ମିତ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବତାରଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ମନ୍ଦିର ମଧରେ ରଖାଯାଇ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରାଯାଉଥିଲା ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଅଲଭର ଏବଂ ନୟନାର ମାନଙ୍କ ପରି ତାମିଲ ସନ୍ଥମାନେ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇଥିଲେ । ଅଲଭର ସନ୍ଥମାନେ ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନାକୁ ଜନପ୍ରିୟ କରାଇଥିବା ବେଳେ ନୟନର ସନ୍ଥମାନେ ଶିବ ଉପାସନାକୁ ଜନାଦୃତ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ମଧ ତନ୍ତ୍ରପୂଜାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ନେପାଳ, ଆସାମ, ବଙ୍ଗଳା, ଓଡ଼ିଶା, ମଧଭାରତ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ଭୂମିଦାନ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଫଳରେ ଏହି ସ୍ଥାନର ଅଧିବାସୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସେଠାକାର ଅଧିବାସୀଙ୍କ ପୂଜା, ପାର୍ବଣ ଓ ଉତ୍ସବ ଇତ୍ୟାଦି ପାଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଏବଂ ସେଠାକାର ରିତିନୀତି ମିଶ୍ରିତ ହେବାଫଳରେ ତନ୍ତ୍ରପୂଜାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ତନ୍ତ୍ରପୂଜା କୌଣସି ଜାତିଭେଦରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିଲା । ଏହି ପୂଜାରେ ଲିଙ୍ଗଗତ ପ୍ରଭେଦ ମଧ ଦେଖାଯାଉ ନ ଥିଲା । ଉଭୟ ନାରୀ ଏବଂ ଶୂଦ୍ରଜାତି ଏହି ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ତନ୍ତ୍ରପୂଜାରେ ନାରୀକୁ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଧାନଉତ୍ସ ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ତନ୍ତ୍ର ଉପାସନା ଶୈବଧର୍ମ, ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଏବଂ ଜୈନଧର୍ମକୁ କ୍ଷତି ପହଂଚାଇଥିଲା । ତନ୍ତ୍ର ଉପାସନା ଫଳରେ ଦେବୀପୂଜାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 7.13 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ କେଉଁଠାରେ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ମିଳନୀ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ ?

   ____

2. ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ସମୟରେ ମହାଯାନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରମୁଖ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ନାମ କ'ଣ ଥିଲା ?

   ____

3. ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର କେତେଗୋଟି ଅବତାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ?

   ____

4. ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନା ଏବଂ ଶୈବ ଉପାସନାକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଜନପ୍ରିୟ କରାଇଥିବା ସନ୍ଥଙ୍କ ନାମ କ'ଣ ଥିଲା ?

   ____

ଗୁପ୍ତ ଯୁଗରେ ରଚିତ ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ କାରିଗରୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ତତ୍‌କାଳୀନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ କାରିଗରୀ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ଦେଇଥାଏ । ସେହି ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଥିଲା ପଞ୍ଚମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟଙ୍କ ରଚିତ 'ଆର୍ଯ୍ୟଭଟିୟମ୍' । ଏହା ଥିଲା ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏକ ପୁସ୍ତକ । ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟ ଏକାଧାରରେ ଥିଲେ ଜଣେ ଗଣିତଜ୍ଞ ଏବଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନୀ । ସେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ମତ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ପୃଥିବୀ ନିଜ ଅକ୍ଷର ଚାରିପାଖରେ ବୁଲିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଚାରିପାଖରେ ମଧ୍ୟ ଘୁରୁଅଛି । ସେ ପୁନଶ୍ଚ କହିଥିଲେ ଯେ ଏଥିପାଇଁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରାଗ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରଗ୍ରହଣ ସଂଘଟିତ ହେଉଛି । ସେ ମଧ୍ୟ ଶୂନ '୦' ଉଦ୍ଭାବନ କରି ଦଶମିକ ପଦ୍ଧତିର ବ୍ୟବହାର ଶିଖାଇଥିଲେ । ଷଷ୍ଠ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଅନ୍ୟତମ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ ଥିଲେ ବରାହମିହିର । ସେ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନ ଉପରେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଧାନ ଥିଲା 'ପଞ୍ଚସିଦ୍ଧାନ୍ତିକା' । ଏହି ପୁସ୍ତକ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ଆଧାରିତ ଥିଲା । ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ବ୍ରହ୍ମଗୁପ୍ତ ନାମକ ଜଣେ ଖ୍ୟାତନାମା ଗଣିତଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ।

ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ଧାତୁବିଦ୍ୟା ଏବଂ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟାର ବିକାଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଯୁଗରେ ବ୍ରୋଞ୍ଜ ଧାତୁରେ ନିର୍ମିତ ଅସଂଖ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ତତ୍‌କାଳୀନ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କାରିଗରୀ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ଦିଲ୍ଲୀର ମେହେରାଲି ଲୌହସ୍ତମ୍ଭ ଥିଲା ଅନ୍ୟ ଏକ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ଥିଲା ୨୩ଫୁଟ୍ ଦୀର୍ଘ ପନ୍ଦରଶହ ବର୍ଷ କାଳ ଏହିସ୍ତମ୍ଭ ମୁକ୍ତ ଆକାଶ ତଳେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ସାମାନ୍ୟତମ କଳଙ୍କି ଅଦ୍ୟାବଧି ଲାଗିନାହିଁ । ଅଜନ୍ତାଗୁମ୍ଫାର ଅଦ୍ଭୁତ ଚିତ୍ରକଳାରେ ବ୍ୟବହୃତ ରଙ୍ଗ ସେହିପରି ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଅଛି ।

INTEXT QUESTIONS 7.14 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟ କିଏ ଏବଂ ସେ କେଉଁ ମତବାଦ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ?

____

2. ବରାହମିହିରଙ୍କ ରଚିତ ପୁସ୍ତକର ନାମ କ'ଣ ଥିଲା ?

____

3. ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ଆଧୁନିକ ଧାତୁବିଦ୍ୟାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଉଦାହରଣ କ'ଣ ଥିଲା ?

____

WHAT YOU HAVELEARNT- ଆମେ କ'ଣ ଶିଖିଲେ

ଏହି ବିଷୟର ମୁଖ୍ୟ କଥାବସ୍ତୁ ଉପରେ ଚାଲ ପୁନରାବଲୋକନ କରିବା । ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ (ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୧୯ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୩୪) ଥିଲେ ପ୍ରକୃତ ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟଭାରତ ଏବଂ ବିହାରରେ ଥିବା ଲୁହାଖଣିର ସଦୁପଯୋଗ କରି ଏବଂ ଉର୍ବରାଶାଳୀ ଅଞ୍ଚଳର ସହଯୋଗରେ ଏକ ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ (ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୩୫ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୭୫) ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ (ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୭୫ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୪୧୪) ଗୁପ୍ତ ସିଂହାସନ ଅଳଙ୍କୃତ କରିଥିଲେ । ଚୀନ୍‌ର ବୌଦ୍ଧ ପରିବ୍ରାଜକ ଫାହିଆନ୍ (ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୪୦୪ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୪୧୧) ଭାରତ ପରିଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ରହିଣିକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ବିବରଣୀ ଏକ ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ରାଜସଭା ମଣ୍ଡନ କରିଥିବା ନବରତ୍ନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ କବି ଏବଂ ନାଟ୍ୟକାର

କାଳିଦାସ ଥିଲେ ଅତ୍ୟତମ । ମଧ୍ୟ ଏସିଆର ହୁଣ ଆକ୍ରମଣ ଯୋଗୁ ଗୁପ୍ତସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ବାରମ୍ବାର ଆକ୍ରମଣ ହେତୁ ଗୁପ୍ତ ସାମାଜ୍ୟର ଆର୍ଥିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ଘଟିଥିଲା ।

ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ (ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୬୦୬ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୬୪୭) ଜଣେ ବିଶାଳ ଯୋଦ୍ଧା ଏବଂ ସୁଦକ୍ଷ ଶାସକ ଭାବେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଏକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ରାଜସଭାର କବି ବାଣଭଟ୍ଟଙ୍କ ରଚିତ ହର୍ଷଚରିତରେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ଚୀନ୍‌ର ବୌଦ୍ଧ ପରିବ୍ରାଜକ ଫାହିୟାନ୍ ହର୍ଷଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଭାରତ ପରିଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥିଲ । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଚାଲୁକ୍ୟ ରାଜା ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁଲକେଶୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ତେଣୁ ନର୍ମଦା ନଦୀ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାନ୍ତ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଲା ।

ଭାରତୀୟ ଉପଦ୍ୱୀପ ଅଞ୍ଚଳରେ ପଲ୍ଲବ ବଂଶର ଉତ୍‌ଥାନ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ତାମିଲି ଭକ୍ତି ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଦ୍ରାବିଡ ଶୈଳୀରେ କଳା ଏବଂ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଗୁପ୍ତ ସମାଜରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଠିତ ହୋଇଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଂସ୍କୃତି ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୁଦୂର ଅଞ୍ଚଳକୁ ବ୍ୟାପିଯାଇଥିଲା । ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ମିଶିଯାଇଥିଲେ । ଏପରିକି ବିଦେଶୀ ହୁଣମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସଂସ୍କୃତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଗୁପ୍ତ ସମାଜରେ ନାରୀର ସ୍ଥାନ କ୍ରମଶଃ ନିମ୍ନଗାମୀ ହୋଇଥିଲା ।

କଳା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟର ଦୃତ ଉନ୍ନତିଯୋଗୁ ଗୁପ୍ତ ଯୁଗକୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଚତୁର୍ଥ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପୁରାଣ ରଚନା ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଅଲଭର ଓ ନୟନାରଙ୍କ ପରି ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥମାନେ ତାମିଲ ଭାଷାରେ ଭକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ ଚରନା କରିଥିଲେ ।

ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ନାଗର ଶୈଳୀରେ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଶୌଳୀରେ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବନୀକୁ ଆଧାର କରି ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫାରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଚିତ୍ରକଳା ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମହାବଳୀପୁରମ ରଥମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟର ସୃଷ୍ଟି ।

ପଞ୍ଚମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଜ୍ୟୋର୍ତିବିଦ୍ଧାନୀ ଏବଂ ଗଣିତଜ୍ଞ ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟଙ୍କ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃତିଥିଲା ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟିୟମ୍ । ସେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ କହିଥିଲେ ଯେ ପୃଥିବୀ ତାର ଅକ୍ଷ ଚାରିପଟେ ଘୁରିବ ସଂଗେ ସଂଗେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଚର୍ତୁପାର୍ଶ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ପରିକ୍ରମଣ କରେ । ଗୁପ୍ତ ସମୟରେ ଧାତୁବିଦ୍ୟାର ଉନ୍ନତି ସହିତ ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନ ଓ କାରିଗରୀ କୌଶଳର ପରକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଉଦାହରଣ ହେଲା ମେହେରାଲି ଲୌହସ୍ତମ୍ଭ ଏବଂ ବ୍ରୋଞ୍ଜ ନିର୍ମିତ ଅସଂଖ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ।

TERMINAL QUESTIONS - ନିଜକୁ ନିଜେ ପରିଖିବା

1. ଆଲ୍ଲାହାବାଦ ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖକୁ ଆଧାର କରି ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କର କୃତିତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।
2. ଗୁପ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନର କାରଣ ଦର୍ଶାଅ ।
3. ଗୁପ୍ତ ଶାସନବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।
4. ଏହି ସମୟରେ, ପଠିତ ବିଷୟକୁ ଆଧାରକରି ଜାତିପ୍ରଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଉପରେ ଏକ ସଂଦର୍ଭ ଲେଖ ।

ଟିପ୍ପଣୀ

5. ଗୁପ୍ତ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ସମାଜରେ ନାରୀ ଏବଂ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କିପରି ଥିଲା ଲେଖ ।
6. କେଉଁ କାରଣ ଯୋଗୁ ଗୁପ୍ତ ଯୁଗରେ କୃଷିର ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇଥିଲା, ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।
7. ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ବାଣିଜ୍ୟର କାହିଁକି ଅବନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା ?
8. ଗୁପ୍ତଯୁଗକୁ କାହିଁକି କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟର ସୁବର୍ଣ୍ଣଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ?
9. ଗୁପ୍ତ ମୁଦ୍ରା ଉପରେ ଏକ ଟିପ୍ପଣୀ ଲେଖ ?
10. ସ୍ଥାପତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଲ୍ଲବ ଏବଂ ଚାଲୁକ୍ୟ ବଂଶର ଅବଦାନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କର ।
11. ଭଗବତ୍ ଧର୍ମ ଉପରେ ଏକ ଟିପ୍ପଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।
12. କେଉଁ କେଉଁ କାରଣରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ତନ୍ତ୍ରପୂଜାର ଉତ୍‌ଥାନ ହୋଇଥିଲା ।
13. ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୦୦ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୭୫୦ ମଧରେ ବିଜ୍ଞାନ ଓ କାରିଗରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୋଇଥିବା ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କର ।

ANSWERS TO INTEXT QUESTIONS - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

7.1

1. ପ୍ରଥମ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ
2. ଉର୍ବର ଅଞ୍ଚଳ ଲୌହଖଣି
3. ନ୍ୟାର୍ଯ୍ୟପ୍ରାପ୍ୟ, ସମ୍ମାନ, ବଳ

7.2

1. ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହା ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।
2. କବି, ସଂଗୀତଜ୍ଞ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ

7.3

1. ଭାକଟକ
2. ସେ ଅନ୍ୟ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ସମର୍ଥ ଥିଲେ ।
3. ଫାହିୟାନ
4. କାଳିଦାସ

7.4

1. ହୁଣ
2. ସ୍କନ୍ଦଗୁପ୍ତ
3. ଥାନେଶ୍ୱରର ପୁଷ୍ୟଭୂତି, କନୌଜର ମାଉଖାରୀ

7.5

1. ବାଣଭଟ୍ଟ
2. ହର୍ଷ

୩. ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁଲକେଶୀ

7.6

1. ବାତାପି
2. ଦକ୍ଷିଣ-ପଥେଶ୍ୱର

7.7

1. କାଞ୍ଚି
2. ଚାଲୁକ୍ୟ

7.8

1. ମହାରାଜାଧିରାଜ, ପରମଭଟ୍ଟାରକ, ପରମେଶ୍ୱର
2. ଦେଶ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଭୁକ୍ତି
3. ଗ୍ରାମ
4. ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କର୍ମଚାରୀ
5. ଉପାରିକ ଏବଂ ଉଦ୍ରଙ୍ଗ
6. ହୁଏନ୍‌ସାଂ ଦୁଇଥର ଡକାୟତମାନଙ୍କ ଶିକାର ହେବା ଏକ ଦୁଃଖଦ ଘଟଣାଥିଲା ।

7.9

1. କୃଷକ
2. ବିବାହ ସମୟରେ ବର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଉପହାର
3. ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଏରାନ୍

7.10

1. ପଶମ, ମସଲା
2. ଦିନାର

7.11

1. ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡିକର ହିନ୍ଦୁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ କେଉଁ ଉପାୟରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରାଯିବ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।
2. ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଅଲଭର ନାରୀ ସନ୍ଥ
3. ଦେବରାମ ।

7.12

1. ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର କାନପୁରରେ ଭିତରଗାଓଁ ଏବଂ ଝାନସୀର ଦେଓଗଡ଼
2. ନାଗର ଏବଂ ଦ୍ରାବିଡ୍
3. ପଲ୍ଲବ ରାଜା ନରସିଂହବର୍ମନ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ସପ୍ତରଥ ମନ୍ଦିର ।

ଟିପ୍ପଣୀ

7.13

1. କନୌଜ
2. ନାଳନ୍ଦା
3. ଦଶ
4. ଅଲଭର ଏବଂ ନୟନାର

7.14

1. ଜ୍ୟୋର୍ତିବିଜ୍ଞାନୀ ଏବଂ ଗଣିତଜ୍ଞ ସହ ଶୂନ ଉଦ୍ଭାବନ କରି ଦଶମିକ ପ୍ରଣାଳୀ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ପୃଥିବୀ ନିଜ ଅକ୍ଷର ଚାରିପଟେ ଘୁରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚାରିପଟେ ମଧ୍ୟ ଘୁରୁଥାଏ ।
2. ପଞ୍ଚସିଦ୍ଧାନ୍ତିକା
1. ଦିଲ୍ଲୀର ମେହେରାଲି ଲୌହସ୍ତମ୍ଭ ।

HINTS TO TERMINAL QUESTIONS- ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

1. 7.1ର 3 ୟର ପାରା ଦେଖ ।

2.7.1 କୁ ଦେଖ ।

3. 7.8କୁ ଦେଖ ।

4.79ର ଦ୍ୱିତୀୟ ପାରାଦେଖ ।

5.7.9ର ଚତୁର୍ଥ ପାରାଦେଖ

6.7.10.ର ପ୍ରଥମ ପାରାଦେଖ

7.7.10.ର ଦ୍ୱିତୀୟ ପାରାଦେଖ

8.7.11 ଏବଂ 7.12 ଦେଖ

9.7.10ର ତୃତୀୟ ପରା ଏବଂ 7.12ର ତୃତୀୟ ପାରାଦେଖ

10.7.12.ର ଚତୁର୍ଥ ଏବଂ ପଞ୍ଚମ ପାରାଦେଖ ।

11.7.13ର ପ୍ରଥମ ପାରା ଦେଖ ।

12.7.13ର ତୃତୀୟ ପାରା ଦେଖ ।

13.7.14 କୁ ଦେଖ ।

GLOSSARY /ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ ବା ପରିଭାଷା

DONEE - ଡ଼ୋନି-ଭୂମିଦାନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଭୂ-ଦାତା ।

EULOGY - ଇଉଲୋଜି- କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପ୍ରସାଂଶା କରି ଖଣ୍ଡେ ଲେଖା ବା ପ୍ରଶସ୍ତି ।

FEUDALISM - ଫିଉଡାଲିଜିମ୍ - ସାମନ୍ତବାଦ

LAND GRANT - ଭୂମି ଦାନପତ୍ର

CHARTERS - କୃଷକମାନଙ୍କଠାରୁ ରାଜସ୍ୱ ସଂଗ୍ରହ କାରୀ -ଭୂ ଦାତା ।